

JANUBIY O'ZBEKISTONDA HUNARMANDCHILIKNING RIVOJLANISHI VA HUNARMANDCHILIK FESTIVALLARINING O'TKAZILISHI

Mamarajabov G'ayrat Abdulkakimovich

Termiz davlat universiteti

Jahon tarixi kafedrası dotsenti v.b., tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori

mamarajabovg@tersu.uz

UO'K: 94:745(575.1)"1991/2020"

<https://orcid.org/0009-0001-6486-898X>

Annotatsiya. Ushbu maqolada Janubiy mintaqalarda hunarmandchilikning rivojlanishi va hunarmandchilik festivallarining o'tkazilishi, ularning tavsifi va hunarmand kadrlar tayyorlash hamda usta-shogird masalalari haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: hunarmandchilik, hunarmand kadrlar tayyorlash, usta-shogird, qurilish, maishiy xizmat, santexnika, injeneriya, hunarmandchilik festivallari, «Sifat belgisi».

Аннотация. В данной статье представлены сведения о развитии ремесел в южных регионах и проведении ремесленных фестивалей, их описание и подготовка ремесленников и вопросы мастерства-подмастерья.

Ключевые слова: ремесла, подготовка мастеров, мастер-подмастерье, строительство, бытовое обслуживание, сантехника, машиностроение, фестивали ремесел, «Знак качества».

Abstract. This article provides information about the development of handicrafts in the Southern regions and the holding of handicraft festivals, their description and the training of artisans and master-apprentice issues.

Key words: crafts, craftsman training, master-apprentice, construction, domestic service, plumbing, engineering, craft festivals, "Quality Mark".

КИРИШ (ВВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION).

O'zbekistonda hunarmandchilik taraqqiy ettirib borilar ekan, har bir hudud o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'ladi. Bunda hunarmandlar o'zlari yashab

turgan hududlarining tabiiy sharoiti, arzon xom ashyo bazasi, mavjud texnik imkoniyatlari, aholining talab va ehtiyojlari, ichki va tashqi bozorlardagi narx-navodan kelib chiqqan holda o'z faoliyatlarini olib borishadi. Shundan kelib chiqib, har bir hududda hunarmandchilik muayyan tovarlarni ishlab chiqarishga ixtisoslashadi va bozorga yetkazib beriladi. Natijada, yurtimizda hunarmandchilikning unutilayotgan yoki unutilgan turlari qayta tiklanib, yanada rivojlanishiga imkoniyat yaratiladi.

So'nggi yillarda yurtimizda hunarmand ustalarni shakllantirish masalalari dolzarb vazifaga aylandi. Buning uchun har bir tuman, shahar va qishloqda ishlayotgan tajribali hunarmandlarga shogird biriktirish, hunarmandchilikka ishtiyoqi bor kishilar uchun darslar tashkil etishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bu borada mustaqillikning ilk yillarida janubiy mintaqalarda tashkil etilgan milliy hunarmandchilik litseylari muhim rol o'ynadi.

Aytish joizki, 1991-1993 yillarda mamlakatimizda yuzaga kelgan og'ir iqtisodiy inqiroz mavjud SPTU (hunar-texnika bilim yurti) va texnikumlarning ahvoliga salbiy ta'sir ko'rsatgan edi. Chunki, bunday o'quv yurtlari asosan qurilish va maishiy xizmatlar ko'rsatuvchi sohalar bo'yicha mutaxassislar tayyorlashar, inqiroz sharoitida davlat miqyosidagi qurilishlar qisqarib, qurilish tashkilotlari yopilayotgan edi. Shunday vaziyatda qurilish va maishiy xizmat sohalariga kadrlar yetkazishga ixtisoslashgan o'rta maxsus bilim yurtlari bitiruvchilarini ish bilan ta'minlash, 1993-1994 o'quv yiliga yangi o'quvchilarni qabul qilishda jiddiy qiyinchiliklarni keltirib

chiqargan edi. Maktab bitiruvchilari o'rtasida ko'proq bank, audit, soliq, moliya, huquq-tartibot sohalarida o'qishga bo'lgan qiziqish keskin ortdi. Qurilish, maishiy xizmat, santexnika, injeneriya singari kasblarning obro'yi tushib ketdi.

МУХОКАМА (ОБСУЖДЕНИЕ / DISCUSSION). Ayni o'sha paytda milliy qadriyatlarni tiklash, an'analarimizni rivojlantirishga qaratilgan sa'y-harakatlar o'z natijalarini bermoqda edi. Qadimiy hunarmandchilikni saqlab qolish va rivojlantirishga qaratilgan barcha tashabbuslar aholi tomonidan qo'llab quvvatlana boshlandi. O'quv yurtlarida yuzaga kelgan og'ir vaziyatdan chiqish yo'llari o'rganilib, hunar-texnika bilim yurtlarini milliy hunarmandchilik va qurilish litseylariga ixtisoslashtirish boshlandi. Jumladan, Boysun va Sherobodagi SPTUlar milliy hunarmandchilik, Termizdagi 2-sonli va Sariosiyodagi SPTU esa qurilish litseyiga aylantirildi.

1995-yilda Surxondaryo viloyat o'rta maxsus kasb-hunar bilim yurtlarida 25579 nafar o'quvchi bo'lgan, shundan 9384 nafari bitiruvchi bo'lgan, 9685 nafar o'quvchini qabul qilish mo'ljallangan. Bitiruvchilarning 202 nafari Sariosiyo kasb-hunar litseyiga, 180 nafari Sherobodga, 121 tasi Boysun milliy hunarmandchilik kasb-hunar litseyiga to'g'ri keldi [1].

Hunarmandchilik litseylarini malakali ustalar bilan ta'minlash maqsadida Buxoro va Qarshi shaharlarida milliy hunarmandchilikni o'qitish bo'yicha qisqa muddatli kurslar tashkil etildi. Sherobod va Boysundagi kasb-hunar litseylarining ishlab chiqarish ustalari ushbu kurslarga o'qish uchun yuborildilar.

Sherobodlik Risolat Rahmatova 1994-yili zardo'zlikni o'rganish uchun Qarshiga bordi. U yerda zardo'zlik sexi tashkil qilib, ish yuritayotgan Gulchehra Pirmqulovadan bir oy ish o'rganib qaytdi. Shundan keyin Sherobod milliy kasb-hunar litseyi qoshida tashkil etilgan zardo'zlik sexiga boshchilik qildi. 1995-1996 o'quv yilida litseyda zardo'zlik guruhi ochildi. Risolat Rahmatova ishlab chiqarish ustasi vazifasiga tayinlandi. Risolat Rahmatova o'zi va shogirdlari bilan

birga turli tadbirlarda muvaffaqiyatli qatnashdi. Jumladan, tumanda o'tkazilgan «Tashabbus-97» ko'rgazmasida ularning mahsulotlari 1-o'rin bilan taqdirlandi. Risolat Rahmatovanning o'zi 1996-yilda viloyat pedagogik o'qishida, 1997-yilda esa «Yil o'qituvchisi» viloyat tanlovida muvaffaqiyatli qatnashdi. Har ikki tadbirda uning bilimi va kasb mahorati ikkinchi o'ringa munosib baholandi [2].

Boysundagi hunarmandchilik litseyining ishlab chiqarish ustasi Sanobar Oripova 1994 yili Buxoroga bir oylik kashtachilik kursiga o'qish uchun yuborildi. Yoshligidan onasi bilan birga kashta tikkan emasmi, darrov o'zlashtirib oldi. O'qishni tugatgach, yana Boysunga qaytib keldi. Litseyda 20 nafar qizga kashtachilik bo'yicha mashg'ulotlarni boshlab yubordi. Shogirdlari orasida bo'lg'usi ishbilarmon kashtachilar yetishib chiqdi. Ulardan Feruza Holiqova, Nilufar Jo'rayeva kabilarni keltirib o'tirishimiz mumkin [3].

1998-yil 27-yanvarda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan qabul qilingan «Oila manfaatlarini ta'minlash borasida 1998-yilda amalga oshiriladigan tadbirlar davlat dasturi to'g'risida»gi Qarorida yosh avlodni «Usta-shogird» usuli bilan kasb-hunar o'rgatishni kengaytirish va kam ta'minlangan oilalardan kamida 1000, bolalikdan nogironlardan kamida 500 o'smir bolani hunarga o'rgatib borish belgilandi. Bundan tashqari, hunarmandchilikni rivojlantirish, kasanachilik tarmog'iga yosh bolalar tarbiyasi bilan shug'ullanayotgan ayollar, hamda nogironlarni jalb etishga katta e'tibor qaratildi [4].

Shu bilan birga, O'zbekiston kollejlari «usto-shogird» tamoyili asosida hunarmandlarni tayyorlashga alohida e'tibor qaratildi. Jumladan, Qashqadaryo viloyatidagi Shahrisabz, Kitob, G'uzor, Dehqonobod, Muborak, Kasbi tumanlaridagi o'rta maxsus kasb-hunar kollejlari mintaqaviy sharoitdan kelib chiqib mutaxassislar tayyorlash ishlariga katta e'tibor qaratildi. Korxona va tashkilotlarning ehtiyojlarini hisobga olgan holda 2000-2005 yillarda 3 ming kishi an'anaviy hunarmandchilik kurslarida tahsil oldi [5.21].

2016-yilgi ma'lumotlariga ko'ra, respublikamizda 20 mingga yaqin hunarmand ish olib borgan. «Usta-shogird» maktablari hunar o'rganayotganlarning soni 4000 tani tashkil etgan [6.61]. 2017 yilda hududiy bo'linmalarda 1326 ta «Usta-shogird» maktablari tashkil etildi, unda 3846 nafar yoshlarga hunar o'rgatildi. 2018 yilning birinchi choragida usta-shogird maktablari soni 2000 taga ko'paydi. Shogirdlar soni esa 7356 nafarni tashkil etdi [7].

O'zbekistonda aholini kasb-hunarga o'rgatishda xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik kengayib bormoqda. Ulardan Koreya Respublikasining xalqaro hamkorlik agentligi (KOICA) muhim rol o'ynadi. KOICA professional ta'lim sohasini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratadi. Shu kunga qadar bu agentlik tomonidan O'zbekistonda uchta professional ta'lim markazi qurilib ishga tushirilgan. Birinchisi, 2012-yili Toshkentda ochilgan bo'lib, uni 2017 yilga qadar 2800 kishi o'qib sifatli bilimli oldi. Ikkinchisi 2016-yil oktyabrda Samarqand shahrida, uchinchisi 2018-yil 7-iyulda Shahrisabz shahrida ochilgan va ular o'z faoliyatini barqaror olib bormoqdalar [8].

O'zbekistonda milliy hunarmandchilik taraqqiy ettirilar ekan, taniqli hunarmandlarning ishini ommalashtirish, chet davlatlarga ularning mahsulotini eksport qilish, yosh avlodga kasb sirlarini o'rgatishdek dolzarb vazifa yuzaga keldi. Bu masalani hal etish asosida elimizning boy moddiy merosi va qadimgi an'analarini saqlab qolish, ishsiz aholini, ayniqsa yoshlar, ayollar va kambag'al oilalarni hunarmandchilikka jalb etish orqali ularning ish bilan bandligini ta'minlash turar edi. Shuni hisobga olib, Respublika hukumati kerakli bo'lgan choralarini ko'rib bordi.

Bu borada O'zbekiston hunarmandlarining YUNESKO bilan hamkorligi tobora chuqurlashib bordi. Ayniqsa, YUNESKOning «Sifat belgisi»ni olish o'zbek hunarmandlari uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki, bu dastur doimiy ravishda faoliyat ko'rsatib, hunarmandlarning jahon bozoriga kirib borishiga, G'arbiy va Markaziy Osiyo xalqlari madaniyatining boyishiga ko'maklashadi.

Jumladan, 2006 yilda «janda» matosi va keng oq gilam YUNESKOning «Sifat belgisi» bilan taqdirlanib, Pekin, Dehli va Almatidagi bank ofislari saytida joylashtirib qo'yildi. Bu tadbir YUNESKO va Yaponiyaning «O'zbekistonning sirli sopoli» loyihasi asosida amalga oshirildi [9.71].

Yurtimizga sayyohlik oqimining ko'payishi sharoitida o'zbek hunarmandlarining mahsulotlarini sotish, hunarmandlarning «brend» tovarlarini reklama qilish, turistlarni hunarmandchilik markazlariga jalb qilish muhim ishga aylandi. Buning uchun turizm sohasida faoliyat yuritayotgan ustalarning reyestrini hamda taniqli ustalarning Milliy katalogini tuzish lozim edi. Shu jihatdan, 2019 yil 28 noyabrda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan qabul qilingan PQ-4539-son qarori muhim ahamiyat kasb etdi. Qarorga muvofiq, «Xalq amaliy san'ati ustalarining milliy katalogi»ni joriy etish, «Turizm sohasida faoliyat yuritayotgan hunarmandlar reyestri»ni yuritish hamda Milliy katalogga kiritiladigan nomzodlarni tanlash bo'yicha kengashni tuzish belgilandi [10].

2023-yil 1-yanvar holatiga ko'ra, O'zbekiston hunarmandlarining Milliy katalogida 326 ta usta-hunarmand joy oldi. Shulardan 14 nafari Qashqadaryo viloyati, 26 nafari Surxondaryo viloyatiga to'g'ri keldi. Surxondaryoning o'zidan 102 nafar hunarmand turizm reyestriga kiritildi.

Hunarmandchilikni rivojlantirishda turli ko'rik-tanlovlar va festivallarning o'rni beqiyosdir. O'zbekistonda chinakam hunarmandchilik festivallarni o'tkazishdan oldin turli davlat va milliy bayramlarda hunarmandchilik ko'rgazmalarini tashkil etish an'ana tusiga kirdi. Ayniqsa, Navro'z bayramlarida bu jarayon yanada ommaviylashdi. Birinchi marta xalq amaliy san'ati namunalarini butun O'zbekistonda 1990 yilgi Navro'z bayramida keng ko'lamda namoyish etildi. Shundan so'ng har yilgi bayram tadbirlarida hunarmandchilik ko'rgazmalari o'tkaziladigan bo'ldi. Ayniqsa, 2017-2022 yillardagi (Pandemiya bo'lib o'tgan 2020-yil bundan mustasno) Navro'z bayrami Surxondaryo va Qashqadaryo

viloyatlarida butunlay o'zgacha ruhda o'tdi. Sababi, unda hunarmandlar nafaqat o'z mahsulotlari bilan ko'rgazmada qatnashdilar, balki, ishlab chiqargan buyumlarini to'g'ridan-to'g'ri bayram doirasida sotish imkoniga ham ega bo'ldilar.

Milliy hunarmandchilik namunalari keng ko'lamda targ'ib qilishda yurtimizda o'tkazilayotgan turli ko'rik-tanlovlar ham muhim rol o'ynadi. Jumladan, «Tashabbus», «Kelajak ovozi», «Innovatsiya» kabi tadbirlarning o'rnini alohida e'tirof etish kerak.

Milliy hunarmandchilik mahsulotlarini targ'ib qilish va uni dunyo miqyosida tanitishda 2002 yildan boshlab o'tkazilayotgan «Boysun bahori» alohida o'rin egallaydi. Aytish kerakki, Boysunda xalq og'zaki ijodi, qadimiy urf-odatlar, bayramlar, marosimlar, tabiat va samoga oid bilimlar, hunarmandchilik an'analari yaxshi saqlanib qolgan [11.107]. Shuni inobatga olib, «Boysun madaniy muhiti» YUNESKO tomonidan 2001 yilda e'lon qilingan «Insoniyatning og'zaki va nomoddiy merosi durdonalari ro'yxati» ga birinchi bo'lib kiritildi. Bunday maqomga yana 19 ta nomzod bo'lgan. 2008 yilda esa YUNESKOning «Insoniyat nomoddiy madaniy merosining Reprezentativ ro'yxati»ga o'tkazildi [12.8].

2002-2022 yillar oralig'ida Boysun tumanida 6 marotaba «Boysun bahori» ochiq folklor festivali o'tkazildi. 2022 yil 7 fevralda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining «Boysun bahori» xalqaro folklor festivalini tashkil etish va o'tkazish chora-tadbirlari to'g'risidagi 59-son Qarori bilan unga Xalqaro festival maqomi berildi [13]. 2022-yil 7-may kuni «Boysun bahori» xalqaro folklor festivalini YUNESKO o'z shafeligiga oldi. Bundan keyin «Boysun bahori» xalqaro folklor festivali ushbu nufuzli tashkilot shafeligida har ikki yilda bir marta o'tkazilishi belgilandi [14].

O'zbekistonda hunarmandchilikni targ'ib qilishda O'zbekiston Liberal demokratik partiyasining rolini ham ko'rsatib o'tish kerak. Ushbu partiyaning «Ayollar qanoti» tashabbusi bilan 2016-yildan buyon o'tkazilib

kelinayotgan «Ishbilarmon ayol» respublika ko'rik-tanlovi ko'plab ish-bilarmon ayollarni kashf etdi. Ko'rik-tanlov jarayonida tadbirkorlik, fermerlikni rivojlantirish va qo'llab-quvvatlash, qo'shimcha ish o'rinlarini yaratish hamda ayollarning jamiyatdagi faolligini yanada oshirishga bag'ishlangan ko'rgazmalar va loyihalar taqdimoti o'tkazildi.

Garchi O'zbekistonda mana shunday ko'rik-tanlovlar, bayramlar va ko'rgazmalar ko'plab o'tkazilishi hunarmandchilik sohasida yirik festivallarni o'tkazish lozimligini ko'rsatdi. Shu maqsadda, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi 2018 yil 27 noyabrda «Xalqaro hunarmandchilik festivalini o'tkazishning tashkiliy chora-tadbirlari to'g'risida»gi 960-son Qarorni qabul qildi. Ushbu qarorga binoan 2019 yildan boshlab, har ikki yilda bir marotaba sentyabr oyida Farg'ona viloyatining Qo'qon shahrida xalqaro hunarmandchilik festivali o'tkaziladigan bo'ldi [15].

Xalqaro miqyosdagi festivalni o'tkazilishiga jiddiy tayyorgarlik ko'rildi. 2019 yil 10-15 sentyabr kunlari Qo'qonda bo'lib o'tgan «Xalqaro hunarmandchilik festivalida dunyoning 78 ta davlatidan 370 dan ortiq vakillar qatnashdilar. Festival chog'ida Qo'qon shahriga «Jahon hunarmandlar shahri» maqomi berildi. Mazkur unvon 2014-yilda joriy etilgan bo'lib, unga shu kunga qadar jahonning 36 shahri erisha olgan. MDH davlatlari ichida birinchi bo'lib Qo'qon shahriga berilgan [16].

ХУЛОСА (ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSION). Hunarmandchilik faoliyati ommaviylashib borishi o'tkazilayotgan festivallarni ixtisoslashuvini talab qildi. Shuni inobatga olib, mamlakatimizning turli shaharlarida ixtisoslashgan hunarmandchilik festivallari o'tkazilmoqda. Ular quyidagilardir:

«Ipak va ziravorlar» an'anaviy xalqaro festivali;

«Atlas bayrami» festivali;

«Hikmatlar olami» xalqaro xattotlik festivali;

«Zardo'zlik va zargarlik» festivali;

«Yosh hunarmandlar» festivali;

Xulosa qilib aytganda, yurtimizda o'tkazilayotgan ko'rik-tanlovlar, ko'rgazmalar, bayram va festivallar hunarmandchilikni keng targ'ib qilishga yordam beradi. Negaki, o'tkazilayotgan tadbirlar hunarmandlar o'rtasida madaniy ayirboshlashga xizmat qilmoqda. Bu esa, hunarmandchilikning sifat jihatdan yangi bosqichga ko'tarilishiga sabab bo'lmoqda.

FOYDALANILGAN MANBA VA ADABIYOTLAR:

1. Surxondaryo viloyat davlat arxivi, 564-fond, 1-ro'yxat, 15-ish, 70-varaq.
2. «Сурхон тонги» газетаси, 1998 йил 1-апрел.
3. Dala yozuvlari, Boysun shahri, 2022 yil dekabr.
4. <https://lex.uz/docs/692590>
5. Qashqadaryo viloyat hokimligi joriy arxivi, 2-bayonnoma, 3-hujjat, 2006 yil, 3 fevral. –B. 21.
6. Abdullayeva R.G. Milliy hunarmandchilikni rivojlantirish – mintaqalar iqtisodiyotini innovatsion rivojlantirish yo'lidir // Mintaqalar raqobatbardoshligini oshirishning o'ziga xos xususiyatlari (ilmiy maqolalar to'plami). –Toshkent, 2018. –B. 61.
7. <https://kun.uz/24370252>
8. <https://kun.uz/94341794>
9. Остонов О.А. Тенденции развития национального ремесленничества в Узбекистане // Экономика Центральной Азии. – 2021. – Том 5. – № 1. – С. 71.
10. Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 29.11.2019-y., 07/19/4539/4094-son.
11. Umarov I. Ko'hitangtog' qishloqlari aholisi nomoddiy madaniyatining etnik va lokal xususiyatlari. Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi. – Termiz, 2022. –B. 107.
12. Ўзбекистон номоддий маданий мероси. ЮНЕСКО ишлари бўйича Ўзбекистон Республикаси Миллий комиссияси. –Тошкент, 2017. –Б. 8.
13. <https://lex.uz/uz/docs/5849841>
14. <https://yuz.uz/news/boysun-bahori-xalqaro-folklor-festivali-misr-matbuoti-diqqat-mar-kazida>
15. Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 28.11.2018-y., 09/18/960/2236-son.
16. <https://daryo.uz/2019/08/12/qoqonga-jahon-hunarmandlar-shahri-maqomi-berildi/>